

Research Paper

A Comparative Study of Feminism in the Persian and Arabic Poems of Alamataj (Jaleh) Ghaem Maghami and Ghada Al-Saman

Azam Delbari ^a, Seyed Fazalah Razavipour ^{b*}, Arash Moshfaghi ^c

^a. PhD student, Department of Persian Language and Literature, Bonab Branch, Islamic Azad University, Bonab, Iran.

^b. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Bonab Branch, Islam-ic Azad University, Bonab, Iran

^c. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Bonab Branch, Islam-ic Azad University, Bonab, Iran

ARTICLE INFO

Keywords:

Feminism, Implementation, Constitution, Arab, Vice President, Ghada Al-Saman

ABSTRACT

The beginning of feminist movements happened during the Qajar period. On the margins of the constitutional revolution, the women's feminist movement became active. Arab neighboring countries also started a movement by female poets who felt inferior and tried to make their peers aware of the minimum citizenship rights through their writings. The method of the present research was in the form of library study and reviewing the background of the subject, and in terms of the purpose, it was an applied research. The findings showed that Jaleh Ghaem-maqami and Ghada Al-Saman have a tendency towards feminism. Both of them take a strong stance against men and consider men and women to be the cause of each other's evolution. In examining the footprints of feminism in the poetry of these two poets, Jaleh is in a special position because of his outlook and life. Certainly, as can be seen from Jaleh's poems, his position against the existing inequality in the society is more than that of Ghada Al-Saman.

Citation: Delbari, A., razavipoor, S. F., & Moshfeghi, A. (2023). Investigating the geocultural dimensions of feminism in the poems of Fars and Arabic-speaking geographical regions: a case study of Alam Taj (Jalah) Qaim Maqami and Ghada Al-Saman. *Geography (Regional Planning)*, 13(50), 118-125.

<https://doi.org/10.22034/jgeoq.2023.331627.3588>

* . Corresponding author (Email: Dr.razavipoor58@gmail.com)

Copyright © 2023 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Feminism, based on its sociological definition, is a social movement that advocates for women's rights. With changing circumstances, different approaches and policies can be chosen to achieve its goals. Feminism, in French, encompasses a range of political movements, ideologies, and social movements that seek to define, establish, and achieve gender equality in political, economic, personal, and social issues. Feminists believe that societies prioritize the perspectives of men and do not treat women fairly in these societies. Efforts to change this situation include fighting against gender stereotypes and striving to provide equal educational and employment opportunities for women as men. Feminist movements have attempted and continue to strive for women's rights, including the right to vote, the right to work, the right to government jobs, fair income, equal pay between women and men, eliminating the existing gap in this matter, property rights, the right to education, the right to sign contracts, equal rights marriage, and maternity leave rights. Feminists have had various goals and motivations. Most Western feminist historians believe that all historical movements that have fought for women's rights should be considered feminist movements.

Methodology

The current research is fundamental in terms of its purpose, descriptive in terms of the inference method, and qualitative in terms of the nature of the data. The method of data collection in this research is a library; in this way, by referring to the most important and reliable researches published about the subject of the research, a litteratural explanation and analysis has been done.

Results and discussion

The backwardness of women and their desire for advancement is the most important and fundamental issue that occupies Jaleh's thoughts. This concern

evident in almost all of her poems. Jaleh lived in a period when a male-dominated society disregarded many women's rights and the dominant male gaze oppressed them. Perhaps that is why she considered her only crime to be her womanhood: "I am proud, but accused of being a woman in the human family where I am no one." Ghada Al-Sam, like Jaleh, is the voice of the oppressed suffering woman. With a deep understanding of Arab society's issues and the discrimination between men and women,ada Al-Samman emerged to alleviate the Eastern woman's oppression and cried out for the delicate feelings and rebellious spirit of women's freedom held captive. She says, "I don't want to argue with painful facts; rather, I prefer to expose the wound and peel back one layer after another under the sunlight, revealing inner horror and loneliness." Ghada rejects incorrect traditions but, on the other hand, embraces valuable traditions of her culture.

Conclusion

The findings showed that 1. Jaleh Ghaem-maqami and Ghada Al-Saman have a tendency towards feminism. Both of them take a strong stance against men and consider men and women to be the cause of each other's evolution. 2. In examining the footprints of feminism in the poetry of these two poets, Jaleh is in a special position because of his outlook and life. Certainly, as can be seen from Jaleh's poems, his position against the existing inequality in the society is more than that of Ghada Al-Saman. 3. In examining the concept of feminism, we found that Jaleh's poetry has gone beyond Ghada's poetry and with a special courage, has broken the traditions that rule the society and has clearly revealed her feminine perspective in crying out the oppression and injustice of women who have been treated unkindly. Jale's femininity stands out beautifully. and 4. Both poets are trying to inform the men of their

society that women also have the power to progress and think. In the meantime, Jaleh has been able to handle this task easily, but Ghadeh cannot fully represent the Arab woman. He has all the facilities of life, while his peers are still living in the dark atmosphere of the Arab society.

Keywords: Feminism, Implementation, Constitution, Arab, Vice President, Ghada Al-Saman

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

بررسی ابعاد ژئوکالچری فمینیسم در اشعار مناطق جغرافیایی فارس و عرب زبان: مطالعه موردی عالم تاج (ژاله) قائم مقامی و غاده السّمان

اعظم دلبری - دانشجوی دکتری، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد بناب، دانشگاه آزاد اسلامی، بناب، ایران
سید فضل الله رضوی پور^۱ - استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد بناب، دانشگاه آزاد اسلامی، بناب، ایران
آرش مشفق - استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد بناب، دانشگاه آزاد اسلامی، بناب، ایران

چکیده

اطلاعات مقاله

واژگان کلیدی:

فمینیسم، تطبیق، مشروطه، عرب،
عالم تاج قائم مقامی، غاده السّمان

آغاز جنبش‌های فمینیستی ایران در زمان قاجار اتفاق افتاد. در حاشیه انقلاب مشروطه جنبش فمینیستی زنان فعال گردید. کشورهای همسایه‌ی عربی نیز توسط شعرای زن که احساس فرودستی می‌کردند، اقدام به جنبشی کردند و از طریق نوشته‌های خود کوشیدند تا همتایان‌شان را از حداقل حقوق شهروندی خودآگاه نمایند. روش پژوهش حاضر به صورت مطالعه کتابخانه و مرور پیشینه موضوع و از نظر هدف نیز پژوهشی کاربردی بود. یافته‌ها نشان داد: ۱. ژاله قائم مقامی و غاده السّمان، دارای گرایش فمینیسم هستند. هر دو در برابر مرد، موضعی تند در پیش می‌گیرند و زن و مرد را موجب تکامل همدیگر قلمداد می‌کنند. ۲. در بررسی رد پای فمینیسم در شعر این دو شاعر، ژاله به سبب نوع نگاه و زندگی خود در جایگاه ویژه‌ای قرار دارد. مسلماً همان‌طور که از اشعار ژاله پیداست، موضع‌گیری او در مقابل نابرابری موجود در جامعه بیشتر از غاده السّمان است. ۳. در بررسی مفهوم فمینیسم دریافتیم که شعر ژاله از شعر غاده، پا را فراتر گذاشته و با شهادتی خاص، سنت‌های حاکم بر جامعه را شکسته و نگاه زنانه‌اش را به‌صراحت عیان کرده است در سردادن فریاد مظلومیت و بی‌عدالتی زنانی که مورد بی‌مهری قرار گرفته است، لحن زنانه‌ی ژاله به زیبایی خودنمایی می‌کند و ۴. هردو شاعر، درصدد آگاه کردن مردان جامعه خویش به این مهم هستند که زنان هم قدرت پیشرفت و اندیشیدن دارند. در این میان، ژاله توانسته است به‌راحتی از عهده این کار برآید، اما غاده نمی‌تواند نمایندگی زن عربی را به‌کلی دارا باشد. از تمامی امکانات زندگی برخوردار است، درحالی‌که هم‌جنسان‌ش همچنان در فضای تیره‌وتر جامعه عربی به سر می‌برند.

استناد: دلبری، اعظم، رضوی پور، سید فضل الله، و مشفق، آرش. (۱۴۰۲). بررسی ابعاد ژئوکالچری فمینیسم در اشعار مناطق جغرافیایی فارس و عرب زبان: مطالعه موردی عالم تاج (ژاله) قائم مقامی و غاده السّمان. فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)، ۱۱۳(۵۰)، ۱۱۸-۱۲۵

<http://doi.org/10.22034/jgeog.2023.331627.3588>

مقدمه

فمینیسم مبتنی بر تعریف جامعه‌شناسی خود به معنای جنبش اجتماعی دفاع از حقوق زنان است که با تغییر شرایط زمان رویکرد و خطامشی متفاوتی را می‌توان در جهت رسیدن به هدف خود انتخاب کرد فمینیسم به فرانسوی: گستره‌ای از جنبش‌های سیاسی، ایدئولوژی‌ها و جنبش‌های اجتماعی است که به دنبال تعریف، برقراری و دستیابی به حقوق برابر جنسیتی در مسائل سیاسی، اقتصادی، شخصی و اجتماعی است. فمینیست‌ها بر این باورند که جوامع دیدگاه مردان را در اولویت قرار می‌دهند و با زنان در این جوامع به‌صورت منصفانه‌ای رفتار نمی‌شود. تلاش‌ها برای تغییر این وضعیت شامل مبارزه با کلیشه‌های جنسیتی و تلاش برای فراهم‌آوری موقعیت‌های تحصیلی و شغلی برابر با مردان برای زنان می‌شود. جنبش‌های فمینیستی تلاش کرده‌اند و تلاش می‌کنند تا برای حقوق زنان مبارزه کنند؛ ازجمله این حقوق حق رأی، حق کار، حق کار دولتی، درآمد مناسب، پرداختی برابر میان زنان و مردان و ازبین‌بردن فاصله موجود در این مسئله، حق مالکیت، حق تحصیل، حق امضای قرارداد، حقوق برابر در ازدواج و حق مرخصی زایمان است. فمینیست‌ها اهداف و انگیزه‌های گوناگونی داشته‌اند. بیشتر مورخان فمینیست غربی معتقدند که باید همه جنبش‌های تاریخی که برای حقوق زنان به مبارزه برخاسته‌اند را به‌عنوان جنبش‌های فمینیستی به‌حساب آورد. در آن تاریخ، ملک حفنی ناصف^۱، سلسله مقالاتی را با نام مستعار «باحثة البادية» در کتابی با عنوان النسائيات منتشر کرد که در آن خواستار بهبود شرایط زندگی زنان شده بود. واژه‌ی «نسائی» که عنوان این کتاب از مشتقات آن است در زبان عربی یعنی آنچه مربوط به زنان است یا آنچه زنان تولید می‌کنند. با وجود این، اگر وجه تمایزی را که "مارگو بدران" میان فمینیسم مرئی و نامرئی در جهان عرب قائل می‌شود در نظر بگیریم، در واقع در قرن نوزدهم میلادی است که به ریشه‌های فمینیسم در این کشورها می‌رسیم.

شعرا و نویسندگان فمینیسم عرب عربستان سعودی (لجین الهذلول)، (عزیزه الیوسف)، (سمر بدوی)، (منال شریف)، (وحیه حویدر)، مصر (لیلی احمد)، (منی الطحاوی)، (سپهر القلماوی)، (انجی افلاطون)، (نوال سعداوی)، (هدی شعراوی)، (عائده الکاشف)، (علیا ماجده المهدی)، (هند نومل)، (آمینة سعید)، عراق (حنا ادوار)، (سعاد الالامی)، (زینب سلمی)، (سندس عباس)، لبنان (هدی برکت)، فلسطین (عائده الکاشف)، سوریه (خوله دنیا)(رزان زیتونه)، (غادة السمان)، (نازک العبد)، (نزار قبانی) و اردن (سپهر حماد)، (رانیا عبدالله)، (نور الحسین) الجزایر (خلیده تومی)، (منیره فخری)، (هدی عزرا نو)، (آسیه جبار) می‌باشند. بنا به گفته نور الحسن جولی، فمینیسم عربی نزدیکی زیادی با ملی‌گرایی عربی داشته است. تاریخ جنبش‌های برابری‌خواهانه در ایران به اواخر دوره قاجاریه بازمی‌گردد. حقوق زنان در ایران با انطباق این کشور با ارزش‌های غربی در اواخر قرن نوزده و اوایل قرن بیست دستخوش تغییراتی شد و روبه‌بهبود نهاد. نگرش به زن به‌عنوان جنس دوم و بی‌ارزش شمردن حقوق اجتماعی او در کنار نادیده انگاشتن حق تعیین سرنوشت از معضلاتی می‌باشد که نه‌تنها گریبان‌گیر زنان در جوامع جهان‌سومی ازجمله ایران و دمشق است، بلکه حتی در جوامع پیشرفته غربی نیز از عمده مسائل چالش‌برانگیز قلمداد می‌شود؛ امری که ریشه در تفکرات قدیمی نظریه‌پردازان غربی دارد؛ آن‌گونه که «ارسطو» اعلام کرد، مؤنث به دلیل فقدان پاره‌ای خصوصیات، مؤنث است و "توماس آکویناس" عقیده داشت که زن، مرد ناقص است» (سلدن، ۱۳۸۷: ۲۵۳). در چنین شرایطی، زنان روشنفکر ازجمله شاعران زن عرب، برای تغییر وضع موجود اقدام می‌کنند که ماحصل آن، آفرینش اشعار انتقادی است، به‌واسطه‌ی وجود ابعاد و مضامین مشترک اجتماعی در شعر این دو شاعره جسور ایران و عرب، پژوهنده به شیوه توصیفی تحلیلی، به بررسی تطبیقی مسائل اجتماعی موجود در شعر ژاله قائم‌مقامی و غادة السمان به‌ویژه در بعد ادبیات زنانه، می‌پردازد. زنان ایرانی در مبارزات مشروطیت فعالانه شرکت داشتند و از حدود سال ۱۲۸۵ سازمان‌های زنان شکل گرفتند و در مشروطه‌خواهی شرکت کردند. اما این جنبش ملی زنان،

^۱ - ملک حفنی ناصف، زاده: ۲۵ دسامبر ۱۸۸۶ - درگذشته: ۱۷ اکتبر ۱۹۱۸) ادیب و فمینیست مصری و فعال اصلاحات اجتماعی و آزادی زنان مصر در ابتدای قرن بیستم در ناحیه جمالیه قاهره متولد شد. او دختر حفنی ناصف بک، حقوقدان، شاعر، استاد زبان عربی و یکی از بنیانگذاران دانشگاه مصر است.

یک خرده جنبش و بخشی از جنبش بزرگ ملی ایران باهدف استقلال کشور و اجرای قانون اساسی بود. اما نخستین زنانی که در جنبش حقوق زنان ایران شرکت کردند یا خودشان از مشروطه خواهان و فعالان جنبش ملی دهه ۱۲۸۰ بودند (مانند صدیقه دولت آبادی و بانو امیر صحنی ماه سلطان) یا از خانواده های روشنفکر ملی گرا بودند (مانند محترم اسکندری). بعد از سرد شدن تب مشروطه خواهی، «انبوه زنان بی سواد به اندرونی های سابق خود بازگشتند» و تنها زنان تحصیل کرده و روشنفکر جنبش حقوق زنان را پی گرفتند.

از میان شاعران و نویسندگان ایران ژاله قائم مقامی، و از اعراب، غاده السّمان مورد تحلیل و بررسی می باشند. حال این سؤال پیش می آید که آیا ژاله فراهانی و غاده السّمان برای بیان اندیشه های فمینیستی تابوشکن بوده اند؟ سنت ستیزی تا چه اندازه به شعر این شاعران راه یافته است؟ ژاله فراهانی و غاده السّمان در بیان محدودیت های زنان، چگونه و در چه قلمروهایی از استعاره مفهومی بهره برده اند؟ چنین مسائلی را می توان این گونه تصور کرد که رد پای فمینیسم و جسارت زنانه در اشعار عالم تاج قائم مقامی و غاده السّمان یافت می شود. اشعار عالم تاج قائم مقامی و غاده السّمان بیانگر نابرابری اجتماعی موجود در جامعه هر دو شاعر می باشد. مردستیزی در میان اشعار عالم تاج قائم مقامی و غاده السّمان موج می زند. واژه ی عشق در دیوان عالم تاج قائم مقامی و بعضی از آثار غاده السّمان موجود است. این مقاله سعی دارد به این سوالات پاسخ دهد و فرضیه ها را اثبات نماید. غاده السّمان و ژاله فراهانی دو شاعر متفکر و پر آوازه ی مشرق زمین هستند؛ اما با گستره دیدی جهانی. عمق نگاه این دو شاعر به مسائل پیرامونشان به قدری ظریف و زیباست که خواننده خود را در تاروپود اشعارشان حس می کند و تأثیر بس شگرف بر ذهن و روح مخاطبانشان دارند. زیرا که هر دو شاعر مردمی هستند و جهان دیده، و فکر و حس خود را محدود به پيله های شعاری و زندان های تودرتوی فرم و شکل و دیگر مواردی که شعر را دشوار می سازند نکرده اند و این بدان جهت است که به خواننده احترام می گذارند و مخاطب برایشان بالاترین مقام را دارد. هر دو در بستر و لایه های اجتماع زیسته اند بنابراین درد و حس مردم، گویی از جنس درد و حس و عشق شاعر است از همین روست که خواننده با اشعارشان رابطه ای موازی پیدا می کند.

اما مطالعاتی که مسبق بر پژوهش حاضر به بررسی این موضوع پرداخته باشد، به مورد مشابهی برخوردیم، البته مطالعاتی در مورد مسائل زنانه و دغدغه های زنان وجود دارد، اما در هیچ یک به جنبه ی رد پای فمینیسم در اشعار این دو شاعر توجه نشده است. از جمله ی این مطالعات، مقاله ای است تحت عنوان «پردازش موضوع فمینیسم در شعر ژاله قائم مقامی و نازک الملائکه که درون مایه های اجتماعی، در شعر این دو شاعر را بررسی می کند» و مقاله «جسارت زنانه در ادبیات اجتماعی معاصر عرب "غاده السّمان" و "سعاد الصباح"» و مقاله دیگر با عنوان «رویه مردستیزی فمینیستی در شعر "ژاله فراهانی" و "سعاد الصباح"». در ماهنامه ی پیام زن، شهریور ۱۳۷۶ شماره ۶۶ در مقاله «شاعران معاصر زن» اشاره ای گذرا به مردستیزی ژاله فراهانی شده که در کنار دو شاعر دیگر است، و بسیار مختصر، آن هم فقط با آوردن اشعار بدون تحلیل. همچنین مقاله ای تحت عنوان «شعر ژاله قائم مقامی و دفاع از حقوق زنان» نوشته ایوب مرادی در مجله پژوهش نامه زن، سال ششم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۴ منتشر شده که به بررسی شعر ژاله از جنبه حقوق زنان در جامعه مردسالار پرداخته است. جز این موارد، به مورد مرتبطی دست نیافتیم.

مبانی نظری

زمینه های فکری آثار اغلب نویسندگان، متأثر از شرایط اجتماعی سیاسی دوران خود او است. به عبارت دیگر تحولات اجتماعی و سیاسی جوامع، محرک تحولات ادبی نیز می باشد (شمیسا، ۱۳۸۰: ۱۷). بنابراین جابه جایی قدرت های سیاسی و دگرگونی سربیی که در این دوران پدید آمد باعث شد تا شاعران با روش ها و گرایش های متفاوت و تجربه های مشترک تاریخی، اجتماعی، فرهنگی آشنا شدند و شعر سرودند و اشعار خود را در دسترس همگان گذاشتند. اما عالم تاج قائم مقامی چنین نکرد. شاید می پنداشت در جامعه ای مبتنی بر اخلاق، شعر او سند جرمی علیه خود اوست، بدین ترتیب اجتماع آن روز را از شعرش بی نصیب گذاشت. به رغم اینکه در فاصله سال های ۱۳۰۰-۱۳۲۵ شمسی عوامل مناسب

سیاسی و اجتماعی در جهت تغییر بانوان پرده‌نشین به زنان متجدد فراهم بود، ژاله در عمل، برخلاف جریان حرکت کرد و پرده‌نشینی را ترجیح داد و از شعر و آرمان‌های زنانه نوگرایی خود که در آن زمان می‌توانست خریداران بی‌شماری هم داشته باشد سخن نگفت (کراچی ۱۳۸۳: ۳). تأثیرپذیری غاده السّمان از نظریه سیمون دو بوآر^۱ با توجه به این که "السّمان" مدتی از زندگی خود را در پاریس گذرانده است، آشنایی با نظریه فمینیسم فرانسوی و دیدگاه‌های سیمون دو بوآر امری طبیعی به نظر می‌رسد. غاده زنی است که بدون هراس از جنسیت خود، صریح و شفاف احساساتش را درباره‌ی انسان، تنهایی، عشق و جهانی که در آن زندگی می‌کند، به تصویر می‌کشد. تم‌های مطرح‌شده در اشعار غاده السّمان شامل چهار عنوان اصلی است: اومانیسیم (انسان‌گرایی)، جنگ، سنت که تعصب و نابرابری زن و مرد را در پی دارد و عشق که از عمومی‌ترین تم‌های شعری وی است. غاده السّمان از مهم‌ترین آثار او می‌توان "البحر یحاکم سمکه، الرغیف ینبض القلب، أشهد عکس الريح، الحب من الوريد الی الوريد..." را نام برد. بسیاری از منتقدان عرب از خواندن آثار غاده السّمان شگفت‌زده شده و مطالبی چند بیان کرده‌اند که از جمله آن‌ها می‌توانیم به این موارد اشاره کنیم: مجموعه داستان‌ها ۱. عیناک قدری (۱۹۶۲) (چشم‌انت سرنوشت من است) ۲. لایجر فی بیروت (در بیروت دریایی نیست) ۳. لیل الغربا (شام غریبان) ۴. رحیل المرافیء القدیمه (۱۹۷۳) (کوچ بندرهای قدیمی) ۵. بیروت ۷۵ (۱۹۷۵) ۶. کوابیس بیروت (۱۹۷۶) (کابوس‌های بیروت).

زبان شعر ژاله سبک خراسانی و یادآور مسعود سعد سلمان و ناصر خسرو است؛ اما باتوجه‌به مضمون و درون‌مایه و موضوع‌ها، بیشتر شعرها و نیز پرداختن به مسائل اجتماعی و به‌خصوص مسئله زن و نیز راحتی و روانی زبان و بیان، توجهش به زبان گفتار مردم و فرهنگ توده و ضرب‌المثل‌ها و تلاش در ساختن ترکیب واژگانی بدیع و تازه است. زبان شعری ژاله، گرم و زنده و درعین حال استوار، فصیح و استادانه است. دست و پائی، همتی، شوری، قیامی، کوششی شهر هستی جان من جز عرصه ناورد نیست آخر ای زن جنبشی کن تا به بیند عالمی که آنچه ما را هست، هم زان بیشتر در مرد نیست (قائم‌مقامی، ۱۳۹۱: ۲۲). محمدمهدی الجواهری می‌گوید: «من از آنچه غاده السّمان می‌نویسد سخت در شگفتم. آثارش را خواندم، مبهوت شدم و به خود بالیدم که جهان عرب زنی نویسنده در این سطح دارد. من از آثار زنان عرب و دیگران بسیار خوانده‌ام، اما چیزی برتر از نوشته‌های غاده السّمان نیافته‌ام» (السّمان، ۱۳۸۵: ۱۰). شهید غسان کنفانی، غاده را زنی نویسنده و ممتاز معرفی می‌کند. ولادیمیر شاگال درباره‌ی او می‌گوید: قصه «دو ساعت و کلاغ» نوشته‌ی غاده السّمان، نویسنده‌ی سوری (که آن را به روسی ترجمه کرده‌ام) را می‌توان نمونه‌ای درخشان از توجه ادب عرب به موضوعات جدید دانست که زاینده‌ی تحولات اجتماعی است (فرزاد، ۱۳۸۶: ۱۰). غاده السّمان صدای طبیعی زن عرب است که از فراسوی فریاد اشتراک، چکاچاک شمشیرهای قبیله‌ای، طنین طلاهای بادآورده، دکل‌های چاه‌های نفت، آتش و خون فلسطین و جنوب لبنان، و از خاکستر بیروت سوخته به گوش می‌رسد. این فریاد نه از حنجره‌ی زن است و نه مرد؛ فریاد انسان عربی است که تاریخ یک‌چشم، او را به دو پاره کرده بود؛ نیمی را برکشیده و نیمی را در ریگستان‌های غیرت قبیله‌ای زنده‌به‌گور ساخته بود (السّمان، ۱۳۸۵: ۱۸).

روش تحقیق

تحقیق حاضر به لحاظ هدف، بنیادی، به لحاظ روش استنتاج، توصیفی و به لحاظ ماهیت داده‌ها، کیفی است. شیوه گردآوری داده‌ها در این تحقیق، کتابخانه‌ای است؛ به این صورت که با مراجعه به مهمترین و معتبرترین تحقیقات منتشر شده درباره موضوع تحقیق، اقدام به تبیین و تحلیل ادبی شده است.

یافته‌ها

شعر ژاله

¹ - Simone de Beauvoir

آیین زندگی نابسامان و بربادرفته او و ستم‌هایی است که در آشفته‌بازاری از اندیشه‌ها و مرام‌های ناهمخوان بر او می‌رود. فقط در حدیث نفس و دل‌تنگی‌هایش خلاصه نمی‌شود. وارثان خودکامه مشروطه‌خواهی نیز "آزادی اندیشه، بیان و اجتماعات و مشارکت زنان را در فرایند سیاسی و به تبع آن، فعالیت‌های جدی اجتماعی را بر نمی‌تابیدند، بل با آن دشمنی می‌ورزیدند. از این‌روست که شاعر در بیشتر شعرهایش از ستمی که بر زنان جامعه می‌رود بی‌پروا سخن می‌گوید و آرزو می‌کند که دختران از مادر زاده نشوند یا آنکه برای حقوق از دست‌رفته بکوشند: کاشکی از مشیمه مادر، دختران سر برون نیارند یور به زهدان درون نشاید ماند هم در آن حجله جان سپارندی (قائم‌مقام، ۱۳۹۱: ۱۹۳).

در جامعه غاده آزادی‌خواهی، عدالت، حق انتخاب در ازدواج، بیان صریح عاطفه زن و ... مورد پذیرش جامعه نبود. او در برابر نابرابری‌ها تمرد کرد، او این عصیان در برابر ارزش‌ها، عقب‌ماندگی زنان و چهل‌ستیزی را در مجموعه "ابدیت لحظه‌ی عشق" به زیبایی نشان داده است. جسارت زبانی عالم تاج که بی‌شک از عصیان‌های روحی او سرچشمه می‌گیرد در چندین چکامه‌ی او به تمام آشکار است ژاله در اعتراض به نبودن آزادی برای زنان با شعر بلند آوایی چنین می‌خواند: بسته در زنجیر آزادی است سرتاپای من، برده‌ام ای دوست و آزادی بود مولای من، چیست آزادی ندیدم لیک می‌دانم که اوست، مرهمی راحت‌رسان بر زخم تن‌فرسای من، در ره احقاق حق خویش و حق نوع خویش، رسم و آیین مدارا نیست در دنیای من (قائم‌مقامی، ۱۳۹۱: ۸۷).

غاده السّمان نیز، با درکی عمیق از مسائل جامعه عرب و تبعیض بین مردان و زنان، درصدد رفع مظلومیت زن شرقی برآمد و با احساساتی ظریف و روحیه‌ای سرکش و طغیانگر آزادی زن در بند کشیده را فریاد کرد؛ چنان‌که خود می‌گوید: من دوست ندارم با حقایق دردناک مجادله کنم، بلکه بیشتر تمایل دارم زخم را عریان کنم و لایه‌لایه یکی را بعد از دیگری زیر نور خورشید و در عریانی وحشت و تنهایی درونی بازکنم (السّمان، ۱۳۷۷: ۲۳). غاده، سنت‌های نادرست را نفی می‌کند؛ اما در مقابل، از سنت‌های باارزش فرهنگ خود استقبال می‌کند.

زن سرگرمی است

ژاله قائم‌مقامی، برخلاف شاعران زن دیگر، مانند پروین اعتصامی و سیمین بهبهانی، «به هر دو جنس زن و مرد و پیوندشان، با دیدی تلخ و بدبینانه می‌نگرد و ریشه همه بدبختی‌ها را از جانب مردان دانسته است».

شاعر جنس زن را فقط بازیچه‌ای در دستان مرد می‌داند که هرطور بخواهد با او رفتار می‌کند: کیست زن؟ بازیچه امیال بی‌پروای مرد لاجرم سرمایه‌اش جز نیرنگ نیست (السّمان، ۱۳۷۷: ۹۰). غاده در «عاشقه فی محبره»، آشکارتر از ژاله، نگاه ابزاری به زن و بازیچه بودن او را نشان می‌دهد. او از مردانی می‌نویسد که در اندیشه تصاحب زن، زبان‌بازانی فریب‌کارند: حین تخیال صوبی فی المقهی و عضو فیک یرحب بالآخر تکاد من جدید تقنعنی أن الجد والبلاغة وکل اللغات الأخری وراء فضفاض... (عاشقه فی محبره، ۱۹۹۹: ۱۷). غاده در شعری با عنوان «أشهد باللیل المحطات» نیز به بازیچه و سرگرمی بودن زن برای فراهم‌ساختن لحظات شاد مردان می‌پردازد. او در بیان استعاری خود، از برجسته‌سازی به‌خوبی بهره برده است و استفاده ابزاری از وجود زن را به‌وسیله مردانی که فقط به لذات خود و کسب درآمد و شهرت می‌اندیشند، بدین‌وسیله نمایان می‌کند:

كنت أفكر بعلاقة إنسانية الحقيقية نحياها متعة في دهاليز أحزاننا و خيانتنا. و كنت أنت تفكر بشيء آخر أو تخطط لإستعراض راقص... و كنت أفكر بك توأماً لعذابی أو كنت تجد أتنا نصلخ معه التكوين زوجی فکاهی استعراضی جدید... (غاده (أشهد...))، ۱۹۹۲: ۴۴). یعنی: به رابطهای انسانی و حقیقی می‌اندیشیدم تا در دهلیزهای غم و مخفیگاه اسرارمان پاسش بداریم... تو به چیزی دیگر می‌اندیشیدی و نمایش رقصندگان را در نظر داشتی... من به تو که همزاد دردهایم هستی، می‌اندیشیدم.

زنان و دفاع از حقوق خود

در طی تاریخ عموماً مردان، مسلط و زنان تابع آنان بوده‌اند. معمولاً زنان و مردان این نابرابری‌ها را در حکم وضع طبیعی امور در نظر داشته‌اند و این نظر را به منزله بخشی از فرهنگ خود از نسلی به نسل دیگر منتقل کرده‌اند (کوئن، ۱۳۸۶: ۲۶). ژاله قائم‌مقامی چنین وضعیت ایستایی را از جانب زنان نمی‌پذیرد. به باور شاعر، همگان باید به زن در مقام قشری انسانی که منشأ بسیاری از آگاهی‌ها و آزاداندیشی‌هاست، توجه کنند. غاده نیز به حقارت سنتی زن، از عصر جاهلیت تا دنیای مدرن معترض است و به آن می‌پردازد: باآنکه پوستم سپید است / به معنایی من زنی زنگی و سیاهم / زیرا من زنی عربیم... / در زیر صحراهای جاهلیت / زنده‌به‌گور بوم و در عصر راه‌رفتن بر سطح کره‌ی ماه / من همچنان زنده‌به‌گورم / در زیر ریگزارهای حقارت موروثی او محکومیتی که پیش از من / صادر شده است (السمان، ۱۳۷۷: ۶۴). ژاله با خروشی خردمندانه رسم ناروای ازدواج دخترکان ناراضی را زیر سؤال می‌برد: آنکه زن را بی رضای او به‌زور و زرخرید هست نامحرم به معنی ور به‌صورت شوهر است شرط تزویج ار بود نه‌سالگی در دین ما هم بلوغ جسمی و عقلی دو شرط دیگر است در دگرجا دختر نه‌ساله گر بالغ شود جان خواهر جای آن سودا نه در این کشور است (قائم‌مقامی، ۱۳۹۱: ۴۹).

دفاع از حقوق از زنان

عقب‌ماندگی زنان و آرزوی ترقی آنان مهم‌ترین و اساسی‌ترین مسئله‌ای است که فکر ژاله را به خود مشغول کرده است؛ تا آنجا که این دغدغه تقریباً در همه اشعارش به‌وضوح دیده می‌شود (بختیاری، ۱۳۹۱: ۲۳). ژاله در دوره‌ای زندگی می‌کرده که جامعه مردسالار به بسیاری از حقوق زنان بی‌توجه بوده و نگاه حاکم مردانه آن را پامال می‌کرده است؛ شاید از همین روست که او در شعرش تنها جرمش را زن بودن دانسته است: بس سربلند کسم اما به جرم زنی در خاندان بشر گویی که هیچ‌کسم (قائم‌مقامی، ۱۳۹۱: ۳۷). غاده السمان، همچون ژاله، فریادگر صدای فروخته زن رنج‌دیده است. او با استفاده از استعاره مفهومی «زن ننگ است»، به بیان این مسئله می‌پردازد. او می‌نویسد: «أنت مهمته بطیران اللیل... همه بالمساقات، متهمه بالقطارات... ا أنت متهمه بمغازلة المستحیلا و همه بحبک... (عاشقه فی محبره، ۱۹۹۹: ۴۳).

عشق در منظرگاه ژاله

یکی از بزرگ‌ترین آرزوهای ژاله عشق‌ورزیدن است، شاعر آرزوی عشق دارد و به سبب ازدست‌رفتن فرصت‌های عشق‌ورزی اندوهگین است. شاعر برای عشق در زندگی جایگاه والایی قائل است. او عشق را آب زندگی می‌داند و معتقد است، بی‌عشق نمی‌توان زندگی کرد. به قول عبدالحسین فرزاد اگر روزی تمام سیاست‌مداران یک حرف بگویند جهان بهشت خواهد شد؛ اما اگر روزی همه شاعران یک حرف بزنند دنیا به دوزخی وحشتناک بدل خواهد گشت (فرزاد، ۱۳۸۳: ۱۳۸). عشق مرد بیهوده، روایت عشقی است با عناصر تمثیلی اما همراه با مؤلفه‌های پست‌مدرنی، کاربرد تمثیلاتی همچون زرافه، بوزینه، پرستو و قورباغه و ... به همراه ساختاری پست‌مدرن چون پپ و تانگو و ماسک اکسیژن و ... ساخت و بافتی جذاب و طنزگونه به شعر داده است. شعر، حاکی از عشقی است زنانه با نگاهی سوررئال که البته تا انتهای شعر، خواننده حضور عشق را در نمی‌یابد؛ زیرا که بیشتر روایت احوال و حالات غیرمتعارف است که بستر فکری و ذهنی خواننده را آماده می‌سازد برای نقطه اوج که همان خاتمه شعر اوست. شعر مرد بیهوده: شاهدت سنوتوه تعیش حکایه حب مع الشاء شاهدت امیره تقبل ضفدعا فتصیر ضفدعا مثله شاهدت بومه تتشاءم من الناس کثیره و تدخن غلیونها شاهدت زرافات ترقص التانغو شاهدت فقمه ترتدی جلدہ بشریه فوق فرائها... پرستویی را دیدم که داستان عشق را با زمستان می‌زیست شاهزاده خانمی را دیدم که قورباغه را می‌بوسید و به قورباغه بدل می‌شد / جغدی را دیدم که مردم را به فال بد می‌گرفت و پپ خود را می‌کشید / من زرافه‌هایی را دیدم که تانگو می‌رقصیدند من خوک آبی را دیدم که روی پوستش پوست انسان داشت (مدنی، ۱۳۸۵: ۷۵).

دفاع از حقوق زنان و آرزوی متزلزل برای دختران

ژاله هشیارانه از آنچه در جامعه کور و سنت زده‌اش بر زنان می‌گذشت آگاه بود، جامعه‌ای که به‌رغم زمزمه‌های آزادی‌خواهی و تجدد که از گوشه‌وکنار آن برمی‌خاست، بافتی سنتی و کهنه داشت و زمانی دیر می‌طلبید تا این زمزمه‌ها به مشی و منش واقعی بدل شود و زنان و دختران موجوداتی ارزشمند به شمار آیند. او در بیشتر شعرهایش از ستمی که

برزنان جامعه می‌رود بی‌پروا سخن می‌گوید و آرزو می‌کند که دختران از مادر زاده نشوند یا آنکه برای حقوق ازدست‌رفته بکوشند؛ کاشکی از مشیمه مادر دختران سر برون نیارند، و به زهدان درون نشاید ماند هم در آن حبله جان سپارند. (قائم‌مقامی: ۱۹۳). هرچند ژاله خود را تیره‌بخت می‌داند، میوه این تیره‌روزی و یگانه‌نشینی ارمغانی بس گران‌بهاست. شعر ژاله نوعی خودسرنوشت‌نگاری است، اما در همان حال که از دردهای زندگی خصوصی خود شکوه سر می‌دهد، در حقیقت از زبان زنان جامعه‌اش سخن می‌گوید و می‌کوشد بانگ بلند فریادهای در گلو شکسته آنان باشد (یوسفی، ۱۳۷۸: ۸۰).

غاده السّمان نیز، با درکی عمیق از مسائل جامعه عرب و تبعیض بین مردان و زنان، درصدد رفع مظلومیت زن شرقی برآمد و با احساساتی ظریف و روحیه‌ای سرکش و طغیانگر آزادی زن دربند کشیده را فریاد کرد؛ چنان‌که خود می‌گوید: من دوست ندارم با حقایق دردناک مجادله کنم، بلکه بیشتر تمایل دارم زخم را عریان کنم و لایه‌لایه یکی را بعد از دیگری زیر نور خورشید و در عریانی وحشت و تنهایی درونی بازکنم (السمان، ۱۳۷۷: ۲۳). غاده، سنت‌های نادرست را نفی می‌کند؛ اما در مقابل، از سنت‌های بالارزش فرهنگ خود استقبال می‌کند. ژاله قائم‌مقامی، برخلاف شاعران زن دیگر، مانند پروین اعتصامی و سیمین بهبهانی، «به هر دو جنس زن و مرد و پیوندشان، با دیدی تلخ و بدبینانه می‌نگرد و ریشه همه بدبختی‌ها را از جانب مردان دانسته است». زن برای عیش مردان گشته خلق، خنده بر این جنس لایعلم کنید(همان: ۱۹۷). شاعر جنس زن را فقط بازیچه‌ای در دستان مرد می‌داند که هرطور بخواهد با او رفتار می‌کند؛ کیست زن؟ بازیچه امیال بی‌پروای مرد لاجرم سرمایه‌اش جز نیرنگ نیست (السمان، ۱۳۷۷: ۹۰). غاده در «عاشقه فی محبره»، آشکارتر از ژاله، نگاه ابزاری به زن و بازیچه بودن او را نشان می‌دهد. او از مردانی می‌نویسد که در اندیشه تصاحب زن، زبان‌بازانی فریب‌کارند؛ حین تختال صوبی فی المقهی و عضو فیک یرحب بالآخر تکاد من جدید تقنعنی أن الجد والبالغه وکل اللغات الأخری وراء فضفاض... (عاشقه فی محبره، ۱۹۹۹: ۱۷). غاده در شعری با عنوان «أشهد باللیل المحطات» نیز به بازیچه و سرگرمی بودن زن برای فراهم‌ساختن لحظات شاد مردان می‌پردازد. او در بیان استعاری خود، از برجسته‌سازی به‌خوبی بهره برده است و استفاده ابزاری از وجود زن را به‌وسیله مردانی که فقط به لذات خود و کسب درآمد و شهرت می‌اندیشند، بدین‌وسیله نمایان می‌کند: كنت أفکر بعلاقة إنسانیه الحقیقیة نحبها متعة فی دهالیز أحزاننا و خیباتنا. و كنت أنت تفکر بشيء آخر أو تخطط لإستعراض راقص... و كنت أفکر بك توأماً لعذابی أو كنت تجد آتنا نصلخ معه التكوين زوجی فکاهی استعراضی جدید... (غاده (أشهد...)، ۱۹۹۲: ۴۴). یعنی: به رابطهای انسانی و حقیقی می‌اندیشیدم تا در دهلیزهای غم و مخفیگاه اسرارمان پاسش بداریم... تو به چیزی دیگر می‌اندیشیدی و نمایش رقصدگان را در نظر داشتی... من به تو که همزاد دردهایم هستی، می‌اندیشیدم.

نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر بررسی ابعاد ژئوکالچری فمینیسم در اشعار مناطق جغرافیایی فارس و عرب زبان: مطالعه موردی عالم تاج (ژاله) قائم‌مقامی و غاده السّمان بود. نتایج تحلیل و بررسی اشعار شاعران مورد نظر را به این صورت می‌توان خلاصه کرد:

۱) ژاله قائم‌مقامی و غاده السّمان، دارای گرایش فمینیسم هستند. هر دو در برابر مرد، موضعی تند در پیش می‌گیرند و زن و مرد را موجب تکامل همدیگر قلمداد می‌کنند.

۲) در بررسی «رد پای فمینیسم» در شعر این دو شاعر، ژاله به سبب نوع نگاه و زندگی خود در جایگاه ویژه‌ای قرار دارد. مسلماً همان‌طور که از اشعار ژاله پیداست، موضع‌گیری او در مقابل نابرابری موجود در جامعه بیشتر از غاده السّمان است.

۳) در بررسی مفهوم فمینیسم دریافتیم که شعر ژاله از شعر غاده، پا را فراتر گذاشته و با شهادتی خاص، سنت‌های حاکم بر جامعه را شکسته و نگاه زنانه‌اش را به‌صراحت عیان کرده است در سردادن فریاد مظلومیت و بی‌عدالتی زنانی که مورد بی‌مهری قرار گرفته است، لحن زنانه‌ی ژاله به زیبایی خودنمایی می‌کند.

۴) هردو شاعر، درصدد آگاه کردن مردان جامعه خویش به این مهم هستند که زنان هم قدرت پیشرفت و اندیشیدن دارند. در این میان، ژاله توانسته است به راحتی از عهده این کار برآید، اما غاده نمی تواند نمایندگی زن عربی را به کلی دارا باشد. از تمامی امکانات زندگی برخوردار است، درحالی که هم جنسانش همچنان در فضای تیره و تاریک جامعه عربی به سر می برند.

منابع

۱. آلیس، واتکینز، سوزان، فمینیسم قدم اول، (۱۳۸۰). ترجمه‌ی جلالی زیبا، نشر و پژوهش شیرازه.
۲. السمان، غاده (۱۳۸۰). زنی عاشق در میان دوات، ترجمه‌ی عبدالحسین فرزاد، تهران، نشر چشمه.
۳. السمان، غاده (۱۳۸۵)، دربند کردن رنگین کمان، عبدالحسین فرزاد، چاپ چهارم، تهران، نشر چشمه.
۴. بختیاری، پژمان (۱۳۹۱). مقدمه‌ی دیوان عالم تاج (ژاله) قائم مقامی، تهران، نشر گل آذین بشیریه.
۵. بیسلی کریس چپستی فمینیسم (۱۳۹۵). ترجمه‌ی زمردی محمدرضا، انتشارات روشنگران و مطالعات زنان.
۶. چیماماندا، انگوزی آدیشی (۱۳۹۰). ما همه باید فمینیست باشیم، ترجمه‌ی طباطبایی‌ها مریم، انتشارات کوله پستی.
۷. چیماماندا، انگوزی آدیشی (۱۳۹۰). مانیفست یک فمینیست، ترجمه‌ی طباطبایی‌ها مریم، انتشارات کوله پستی.
۸. حق شناس، سید جعفر (۱۳۹۰). نقد فمینیسم از منظر نویسندگان غرب، انتشارات باقرالعلوم علیه السلام.
۹. سلدن، رامن و پتر ویدوسون (۱۳۸۷). راهنمای نظریه ادبی، ترجمه‌ی عباس مخبر، چاپ چهارم، تهران، نشر طرح نو.
۱۰. شمیسا، سیروس (۱۳۸۰)، کلیات سبک شناسی، چاپ.
۱۱. فریدان، بتی، رازوری زنانه (۱۳۹۸). ترجمه‌ی صادقی فاطمه، گرمساری یاشار، انتشارات نگاه معاصر.
۱۲. فرزاد، عبدالحسین (۱۳۸۶)، شعر پویا عرب، چاپ اول، تهران، نشر مروارید.
۱۳. قائم مقامی، ژاله (۱۳۹۱). دیوان قائم مقامی، تهران، ابن سینا.
۱۴. کراچی، روح انگیز (۱۳۸۳). عالم تاج قائم مقامی (ژاله) و هفت بررسی، چاپ اول. شیراز، انتشارات داستان سراء.
۱۵. لگیت، مارلین (۱۳۹۱). زنان در روزگارشان، تاریخ فمینیسم در غرب، ترجمه‌ی مهدیان نیلوفر، نشر نی.
۱۶. مدنی، نسرین (۱۳۸۵) در کوچه‌های خاکی معصومیت، چاپ اول، تهران، انتشارات سرچشمه.
۱۷. مانوئی، دلفین، علی، نجود (۱۳۹۲). من نجود هستم ده ساله، مطلقه، ترجمه‌ی تقضلی مریم، انتشارات آبتین.
۱۸. یوسفی، غلامحسین (۱۳۸۶). اولین شاعر فمینیست ایران ژاله قائم مقامی، حافظ، شماره ۲۱.
۱۹. یوسفی، غلامحسین (۱۳۸۷). چشمه‌ی روشن: دیداری با شاعران، بدون نوبت چاپ، تهران، علمی.
20. Al-Saman Sources, Ghada. (2001), a woman in love among medicine. Translated by Abdul Hussein Farzad. Tehran: Cheshmeh
21. Al-Saman, Ghada, (2006), Rainbow Digging, Abdolhossein Farzad, Fourth Edition, Tehran, Cheshmeh Publishing
22. Bakhtiari Publishing, Pejman (2012), Introduction to the Divan of Alamataj (Jaleh) Ghaem Maghami, Tehran: Gol Azin Bashirieh
23. Selden, Raman and Peter Widuson (2008), Guide to Literary Theory, translated by Abbas Mokher, fourth edition, Tehran, New
24. Shamisa Design Publishing, Sirus, (2001), Stylistics Kit, Print
25. Farzad, Abdolhossein, Pouya Arab Poetry, Morvarid Publishing, (2007), First Edition Tehran
26. Karachi, Roh Angiz, (2004), Alamtaj Ghaem Maghami (Jaleh) and Review Week, first edition. Shiraz Dastan Sara.
27. Nasrin, (2006) In the Dirty Alleys of Innocence, Cheshmeh Publishing, First Edition, Tehran Sarcheshmeh.
28. Gholam Hossein, (2007), "The First Feminist Poet of Iran Jaleh Ghaem Maghami", Hafez, 2021 Cheshmeh Roshan: A Meeting with Poets, No Publishing, Tehran: Elmi